

November angyalához

Baka István kötetéről

A November angyalához, amely az idei könyvhétre jelent meg, karcsú, vékony kötet. Mindössze huszonnégy verset tartalmaz, de jelentősége jóval nagyobb, mint e külsődleges adatok sejtetni engednék. Az egyik legfontosabb mai magyar költő újabb termését gyűjti egybe e könyv, s a fölvetett versek zöme antológiába kívánczoló erős darab, megfogja képzeletünket és eszmélkedésre készlet. Baka István, mióta rendszeresen publikál, jó költőnek számít, olvasótábora van, a kritika is becsüli, de költészeté az utóbbi években ehhez mérten is megerősödött, elmélyült. *A jó költő jelentős költő lett.* Verset, tudjuk, sok mindenről lehet írni, minden létező és elképzelhető dolog versbe emelhető. Az igazán nagy művek azonban mindig az alapproblémákhoz való lehetséges emberi viszonyt artikulálják. Baka, aki magát későn érő költőnek tartja, minden jel szerint az utóbbi években esett át azon a mély, az egész embert újrafarmáló személyes traumán, amely figyelmét óhatatlanul az élet nagy alpproblémáira koncentrálna, s az egyedi-esetleges élettényeket is ezekhez kapcsolja, ezekre vonatkoztatja. *„Ha kifelé bezárul minden út, / Itt legbelül lesz tágasabb a tér”* – írja is, mély önismerettel, egyik szép versében (Vadszóló).

Ez a fordulat (mert bizonyos értelemben fordulatról kell beszélnünk, nem tagadva az életmű természetesen benső folytonosságát), kétségkívül összefügg Baka személyes életének alakulásával, súlyos betegségével. Erről nyilatkozataiban ő maga is szól, s ezt elhallgatni képmutatás volna. De sok beteg ember van, s olyan kevesen írnak közülük nagy verseket. Betegség és költészet összefüggése tehát bonyolultabb, mint a sematikus gondolkodás vélné. Annyi azonban bizonyos: a halál lehetősége Baka költészetének centrumába került. S alighanem azoknak van igazuk, akik úgy gondolják, hogy az élet igazi, mondhatnánk, egzisztenciális tartalma a halálhoz mérten megélt életben tárul föl. Mert ahogy Szilágyi Domokos írta egyik régi esszéjében: *a költő mindig a halál peremén tántorog („mint mindenki”), de a „mindenki” nem ér rá arra, hogy tudatosítsa magában valamennyiönknek ezt a közös sorsát.* A költő viszont, ha valóban jelentős költő, elvégzi ezt a „munkát”. Kifejezi, artikulálja benső világunknak azokat a dimenzióit, amelyeket a mindennapi élet menete jórészt elfed előlünk, de amely legmélyebb sajátunk s kielezített élethelyzetekben tudatunk fölszínére törekszik, megmutatva létünk valódi paramétereit.

Baka István, mint e kötete is tanúsítja, legjobb verseivel ilyen egzisztenciális súlyú költő lett. Költészetében az egyedi-esetleges immár csak mint egyeditő szín és árnyalat jelenik meg, s nem egy bomló kor fokozódó káoszát növeli (mint oly sokaknál ma). Egyediségében is, sőt szerepeiben is az ember örök sorsára mutat rá. Azt mondja, amit az önmaga lehetőségeire eszmélő ember minden korban gondolt, de amely újra s újra „elfelejtődött”, belepve a bomló korok halmozódó hulladékaitól. Úgy mai tehát ez a költészet, hogy egyben nagyon ősi is. A végső, az igazán lényegi dologról szól.

Előző kötete, a *Sztyepon Pehotnij testamentuma* (1994), amelyet ugyancsak a Jelenkor Kiadó adott ki, jól érzékelhetően egy apokaliptikus víziót (is) tartalmazott – korélménynek is hangot adva. Magam is „Az apokalipszis realizmusa” címmel írtam róla, s a címet magától a költőtől idézhettem. Az új kötetben ez az apokaliptikus vonulat, vagy inkább csak réteg továbbra is megvan. Átsejlik a ver-

seken, de most terjedelme is, súlya is lényegesen kisebb. A külső világról, a történeti és/vagy politikai díszletezésről a költő figyelme e könyvben már jórészt befelé, önmaga belső világa felé fordult. Ahogy ezt, nagyon jellemzően, még az „orosz” szerepvers-triptichon második darabja (Jeszzenyin az Angle terre-ben) is mutatja:

*Már szétterjedtem vörösen, akárba
Borfolt, a mocskos területre öntve:
Széthulltam – üvegpoarak szilánkjá –,
Pincér kezétől részegen kiütve.*

Itt ugyanis a díszletezés továbbra is a korábbról megszokott; Baka a rá oly annyira jellemző rekvizitumokkal él. Azt folytatja, amit a korábbi „oroszos” versek is megjelenítettek. De itt már a személyes motívum a domináns („Széthulltam”, mondja is ki, korábban szokatlan közvetlenség-gel). A Búcsú barátaitól című, két korábbi szerepvers-sorozatának „hőseit”, Yorick-ot és Pehotnijt egy versbe „összehozó” költeményében pedig e váltás paradigmátikus-érvénnyel is kimondódik:

*Búcsúszom tőletek barátaim ti
Kik elfecsegve minden titkomat
Csak egyet egyet nem mondhattatok ki
A legnagyobbat a Titoktalant.*

Az új kötet versei (talán tudatosan, talán ösztönösen, csupán egy benső készletének engedelmeskedve) ezt a „Titoktalant”, amely mégis a „legnagyobb”, próbálják megjeleníteni, kimondani.

Ez a titoktalan valami, ami oly fontos, minden jel szerint az önmagára, léte korlátaira eszmélő ember tiszta öntudata, önreflexiója. Magát a lelki helyzetet, amely erre készlet, Baka többször is rögzíti, a Siralomházban például ilyen, végső tömörségű felütéssel indítva: *„Nagyon közellett a távol, / Már félig benne élek én”.* Majd a vers végén, miután egy erős és jellegzetes kép kibontásával a részleteket is megadta, mindezt bővíve ismétli meg:

*Nagyon közellett lett a távol;
És végleges ítéletem:
Csurog-csurog az éj nyakából
Megromlott fényű életem.*

E lelki helyzet erős reflexivitású rajza a kötet egyik legerősebb, igen fontos verse, az Arszenyij Tarkovszkij emlékének ajánlott Vadszóló is. De ez ahogy a Baka-versek java mindig, nem marad meg pusztán pszichológiaiának. A lelki szituáció az emberi lét egzisztenciális szerkezetének megérzékítőjévé emelkedik. *„... befut és összetart az emlékezet”,* mondja, s a kép, amely e „tétel” életre kelti, a házfalat befutó vadszólóé, önmagában is megáll, ám tudjuk, érezzük, mögöttes, elvont jelentése is van. Ugyanez a lét-probléma megjelenik (bár merőben más képzetkincset mozgósítva) a Csak a szavakban is. De ebben már a végső tömörségű sorok az emberi lét öntudatba koncentrációját is rögzítik, hibátlan dikcióval: *„lélek vagyok ki test-koloncát / hurcolva folyton megbotol / a semmi és a lét közötti / küszöbön bár ez a küszöb / szó maga is csak és riadtan / tévelygek a szavak között”.* Hogy azután egy mélyen emberi igénybe futhasson ki a vers:

Baka István

November angyalához

*jó volna lenni még talán de
mit is tegyek ha nem lehet
a szótáradba írj be s néha
lapozz föl engem és leszek.*

E kötet versei, bármilyen képeket állítanak is elének, voltaképpen élet és halál peremén járnak, s e két pólus feszültsége élteti őket. Háttérükben mindig ott van a halál, amely nemcsak megsemmisíti, de – kivált a hozzája vezető út – meg is alázza, s rettenettel tölti el az embert, aki – akár elfogadja ezt, akár tiltakozik ellene – e vég felé halad. A lét és nemlét határára jutott ember lelki folyamatait megjeleníteni, persze a költészet „megemelő” eszköztára nélkül, embertelenül nehéz, sőt alighanem lehetetlen feladat. A megjelenítés is, a befogadás is végsőkéig megterhel bennünket. Ám amit Baka István legjobb verseiben elvégez, az e vonatkozásban is egyféle emberi csoda. Amitől valamennyien félünk, s amit megkerülni, tudat alá szorítani igyekszünk, azt ő kimondja. De oly hibátlan költői erővel (például a Philoktétész vagy a Gecsemáné című verseiben), hogy az élmény, amelyet kivált, nem roncsol, hanem nemesít, önmagunkra eszméltet. Ezért van, hogy magától értetődő természetességgel tudja kimondani azt is, ami ilyen tisztán csak keveseknek sikerül:

Utóirat, szomorúan. A főnti kritika még a költő életében íródott, s az egyik helyi napilapban jelent volna meg, de a lap élén bekövetkezett személycsere elnapoltatta megjelenését. Másol, persze, alighanem nyomdafestékez juthatott volna, ám – meg kell vallanom – ezt akkor nem nagyon szorgalmaztam. A költő, akinek műve itt középpontban áll, már súlyos beteg volt, halála – tudtuk – közelgett. Ilyen helyzetben vele kapcsolatban a halálról szólni visszás dolog lett volna, noha e kötetről enélkül nemigen lehet érdemít mondani. Élt a kétely bennem, szabad-e nyomtatásban is emlékeztetnünk arra, ami amúgyis erősen foglalkozta, s ami – ő is tudta, mi is tudtuk – nagyon közeli volt már. Baka István azóta meghalt, életműve pedig visszavonhatatlanul az irodalomtörténet illetékessége alá került. Az ilyen rövidke, alkalmi írásokat tehát fölváltják majd a mélyebb, alaposabb, minden részletre kiterjeszkedő elemzések. Most, amikor a Szeged megemlékezik a város Juhász Gyula óta legjelentősebb költőjéről, e kritika – mind dokumentum – mégis érdekes lehet, hiszen ez is azt az elismerést tükrözi, ami mára a legkülönbözőbb ízlésű és irányultságú olvasóinak közvélekedése, s amelyet e városnak is illik megvallania. Az ember halott, a költő él.

Baka István

November angyalához

*Jöjj el hozzám, köd-peplumodban és
Krizantém-öllel, őszöm angyala!
Lefordítottad fáklyádat, de ma –
Bár kőpapucsban – a szívembe lépsz.*

*Lennék halottad, s úgy élénék veled,
Abogy gyökérrel él a föld, a víz;
S bár szemgolyód fehér, akár a gipsz,
Poromból támaszt föl tekinteted.*

*Jöjj el hozzám, november angyala!
Halottak napja elmúlt, – élni kell!
S ha élni kell, a kő is énekel,*

*S bódít krizantém-szirmod illata, –
Halotti mécs, örökölt lángja tán?
Mindegy! Fejem öldbe bajtanám.*

*Kéjek és kánok között vezet az ember
Isten vagy emberek jelölte útja
Csodálod-e hogy amire befutja
Halálvággyal telik nem félelemmel
S akármit tesz ölelve bár vagy ölve
Visszazuban a Káosz-anyaölbé.*

A kötet végső szava mégsem a halálvággyé. Leghangsúlyosabb verse, a kötet címadó November angyalához egyben a könyv záródarabja is. Bár ez, érzésem szerint, e kötetnek nem a legerősebb verse, érteni vélem a költői szándékot, amely éppen ezt – s nem egy másik verset – állított előtérbe. Ez összegzi ugyanis az emberi szándékot, a reménytelenül is reménykedő akaratot: „Halottak napja elmúlt, – élni kell! / S ha élni kell, a kő is énekel”.

A költő számára pedig alighanem ez a legfontosabb, hisz létezésének legfőbb módja immár a szó, amelybe mindent belesűrít, s amely így őt magát is megőrzi:

*S ha minden varjú azt károgorja voltál
Azt felelem nyugodtan félíg boltan
Igazatok van udvaroncok voltam
De nem ti én én támadok fel újra.*

Lengyel András